

وبینار برنامه‌های هفته پژوهش و سومین نمایشگاه دستاوردهای پژوهشی و فناوری دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم روز شنبه ۲۹ آذر ماه برگزار شد. دکتر حسن ملکی معاون وزیر و رئیس سازمان پژوهش‌های سخنرانی را با موضوع "مبانی دینی تحول در برنامه درسی" ارائه کرد.

دکتر ملکی با قرائت آیه شریفه "حسبنا الله و نعم الوکیل نعم المولی و نعم النصیر" دلیل انتخاب این موضوع برای سخنرانی را علایق مطالعاتی خودش در این زمینه دانست و گفت: به عنوان یک فرد یا مسوول سازمان پژوهش اعتقاد راسخ دارم که اگر بخواهیم تحولات تعلیم و تربیتی را مرتبط با مبانی دینی و اسناد تحولی پیش ببریم باید با مراکز اعتقادی و دینی مانند حوزه علمیه، دفتر تبلیغات اسلامی و دیگر مراکز مشابه مرتبط باشیم و به طرق مختلف بهره‌مندی لازم را از استادان محترم و تحقیقاتی که انجام داده‌اند به عمل بیاوریم.

معاون وزیر آموزش و پرورش در ادامه بیان کرد: لازم است ابتدا مراد از دو مفهوم دین و برنامه درسی را عرض کنم. براساس آموزه‌هایی که از مطالعات علمای گرامی اسلام و تحقیقات انجام شده داریم؛ می‌توانیم بگوییم که دین مجموعه‌ای از گزاره‌های توصیفی و تجویزی است. گزاره‌های توصیفی بیشتر ناظر بر توصیف واقعیت‌های هستی‌شناسی، انسان‌شناسی، معرفت‌شناسی، ارزش‌شناسی و در رأس آن‌ها خداشناسی است، مانند گزاره‌هایی از قبیل اینکه خدا وجود دارد و خدای متعال خالق هستی است و یا این گزاره که انسان کرامت ذاتی دارد. گزاره‌های تجویزی هم مجموعه‌ای از بایدها و نبایدهای اخلاقی و احکام دینی است که از گزاره‌های توصیفی منبث می‌شوند و نشأت می‌گیرند و البته ریشه اصلی آن‌ها آموزه‌های وحیانی و نقل و عقل است.

دکتر ملکی افزود: طبیعی است که در این زمان کم بنا ندارم و امکان‌پذیر نیست که برنامه‌ریزی درسی را به همه این گزاره‌های توصیفی و تجویزی متصل کنم، اما یکی از ابعاد این توصیف‌ها که مربوط به مبانی انسان‌شناسی می‌شود را بر محوریت فطرت الهی انسان انتخاب کرده‌ام تا نسبتی بین فطرت الهی انسان از یک طرف و برنامه‌ریزی درسی از طرف دیگر برقرار کنم.

برنامه درسی طرح و نقشه تربیت همه جانبه متربی است

رئیس سازمان پژوهش با تأکید بر اینکه مراد وی از برنامه‌ریزی درسی، طرح و نقشه‌ی تربیت همه جانبه‌ی متربی است؛ بیان کرد: ما در ادبیات برنامه درسی از قول برخی از صاحب‌نظران این رشته دریافت می‌کنیم که گفته می‌شود برنامه درسی طرح یادگیری است. بنده اعتقاد دارم که وقتی با نگاه جامع دینی و براساس فلسفه تربیتی اسلام در برنامه درسی تأمل می‌کنیم؛ این تعریف، یعنی برنامه درسی را طرحی برای یادگیری در نظر گرفتن، کفایت نمی‌کند و بیان کافی نیست. ما به مقوله‌ی تربیت که یک وسعت معنایی دارد و وسیع‌تر از مقوله‌ی یادگیری است باور داریم و اعتقاد داریم که لزوماً تربیت مساوی

یادگیری نیست. در تربیت یادگیری هم هست اما یادگیری وسیع‌تر و عمیق‌تر است و در نگاه تربیتی دینی ما مسئله تربیت جایگاه خاصی دارد. به همین دلیل باور دارم که برنامه درسی طرح و نقشه‌ی تربیت همه جانبه متربی است.

معاون وزیر آموزش و پرورش تأکید کرد: وقتی از برنامه درسی سخن می‌گوییم از یک نقشه و یک طرح حرف می‌زنیم. همان‌گونه که هر طرحی در درون خودش دارای اجزا و عناصری است در درون طرح تربیت همه جانبه هم به طور طبیعی عناصری وجود دارد. عنصر هدف‌های تربیت، عنصر محتوای تربیت، عنصر نظام ارزشیابی در تربیت، عنصر نقش معلم در تربیت، عنصر نقش متربی در تربیت، عنصر فضا و زمان در تربیت و امثال آن در این طرح معنا پیدا می‌کند. اما اگر بگوییم برنامه درسی طرح یادگیری است خود را در یک محدوده تنگ مضیق کرده‌ایم. بنابراین مراد از مفهوم برنامه درسی در عریض امروز من، طرح و نقشه تربیت همه جانبه است.

رویکردهای مختلف در برنامه درسی

رئیس سازمان پژوهش بیان کرد: در ادبیات برنامه درسی به‌عنوان یک علم، رویکردهای مختلفی مطرح است. یک رویکرد وجود دارد که رویکرد دانش‌آموز محور است، به این معنا که دانش‌آموز و یادگیرنده را در کانون توجه خود قرار داده‌اند. این رویکرد در ادبیات برنامه درسی عمدتاً از فلسفه تربیتی پراگماتیسم ریشه می‌گیرد. یک نگاه لیبرالیستی به تعلیم و تربیت وجود دارد. در اینکه دانش‌آموز اهمیت دارد تردیدی نیست و ما در اینکه متربی محوریت دارد هم شکی نداریم، اما این‌گونه نیست که ما در کانون توجه طرح و نقشه‌ی تربیت فقط نیازها و علایق یادگیرنده را محور قرار بدهیم و یا به طور افراطی به آن محوریت قائل شویم.

دکتر ملکی افزود: ما در واقع این‌که هدف‌های تربیتی و سایر عناصر تربیتی را صرفاً از نیازهای یادگیرنده بگیریم را مناسب تلقی نمی‌کنیم. این رویکرد نمی‌تواند ابعاد اساسی رشد انسان را در مسیر تربیت اصیل و اصلی او پیش ببرد، اما به‌عنوان یک رویکرد در ادبیات برنامه درسی وجود دارد. پس در این رویکرد کانون توجه یادگیرنده است و صرفاً به نیازهای او، علایق او و اصالت دادن به یادگیرنده توجه می‌شود.

معاون وزیر آموزش و پرورش با اشاره به اینکه رویکرد دیگر رویکرد جامعه محور است، افزود: در این رویکرد دانش‌آموز را برمی‌دارند و به جای آن زندگی اجتماعی و جامعه را قرار می‌دهند. اینجا هم اعتقادشان بر این است که ما با دلالت‌های جامعه و دلالت‌های زندگی اجتماعی و با الهامی که از جامعه دریافت می‌کنیم باید عناصر برنامه درسی را طراحی کنیم. بنده به‌عنوان یک پژوهشگر معتقدم که زندگی اجتماعی مهم است و در خود اندیشه دینی ما به مقدار زیادی به زندگی اجتماعی اهمیت داده شده است ولی زندگی اجتماعی اگر به طور افراطی اصیل تلقی شود و به طور افراطی مورد توجه کانونی طراحان برنامه درسی قرار بگیرد افرادی پرورش پیدا می‌کنند که این افراد با اصالت دادن به جامعه در واقع محیط جامعه می‌شوند و سازگاری مطلق پیدا می‌کنند.

دکتر ملکی تصریح کرد: در عین حال که جامعه اهمیت دارد، فرد باید طوری پرورش پیدا کند که گاهی در مقابل امور منفی و نامطلوب جامعه، موضع‌گیری فکری و در صورت لزوم عملی کند. براساس نگاه امر به معروف و نهی منکر که در اندیشه دینی ما وجود دارد، انسان نباید در جامعه هضم شود. در عین حال که باید به ارزش‌های جامعه احترام قائل شود ولی نباید اراده و اختیار منبعث از فطرت الهی خودش را نادیده بگیرد یا مورد بهره‌برداری قرار ندهد.

رئیس سازمان بیان کرد: رویکرد سومی که در برنامه درسی وجود دارد رویکرد موضوع محور است. این رویکرد دانش‌آموز و جامعه را برمی‌دارد و به جای آن موضوعات علمی و رشته علمی را قرار می‌دهد. یعنی با همان معادلاتی که در دو رویکرد قبلی قرار دارد و فقط با تغییر کانون توجه، یعنی قرار دادن موضوعات علمی به جای زندگی اجتماعی و به جای علایق و نیازهای فرد، دچار همان افراط‌گرایی می‌شود. افراط در هر جا صورت بگیرد میمون و مبارک نیست. چه در دانش‌آموز‌گرایی افراط کنیم و چه در علم‌گرایی و جامعه‌گرایی افراط کنیم، از مسیر درست برنامه درسی فاصله می‌گیریم.

حسن ملکی در ادامه گفت: حالا اگر ما بیابیم کانون توجه خودمان را از یکی از توصیف‌ها و آموزه‌های دینی خودمان به نام "انسان‌شناسی" و به نام "فطرت الهی انسان" دریافت کنیم و فطرت الهی انسان را در کانون توجه خودمان قرار بدهیم، چه تغییراتی اتفاق می‌افتد و قاعدتاً چه تحولاتی باید در برنامه درسی رخ بدهد؟ با توجه به رویکردهایی که در برنامه درسی وجود دارد این مسئله کاملاً روشن است که علت تنوع رویکردهای برنامه‌ریزی درسی، تنوع در مبانی فلسفی و تنوع در مبانی اعتقادی است.

معاون وزیر آموزش و پرورش خاطر نشان کرد: ما تنوع و تکثر نظریه‌ها در علم برنامه درسی را یک اتفاق، یک تصادف و یک رویداد بدون مبنا تلقی نمی‌کنیم. هر یک از نظریه‌ها اصطلاحاً یک پدر و مادر فلسفی دارند. هر یک از آن‌ها یک ریشه و بنیان اعتقادی عمیق برای خودشان دارند و نظریه خودشان را بر آن پایه قرار داده‌اند، والا چه لزومی دارد از جهت علمی این همه تنوع و این همه تکثر؟ این تنوع‌ها و تکثرها علتش تکثر و تنوع در مبانی اعتقادی آن نظریه است. سخن ما این است که اگر مبانی عوض شد باید نظریه و رویکرد تغییر پیدا کند. وقتی بنیان فلسفی عوض شد اصول و باید‌ها و نبایدهای علمی در برنامه‌ریزی درسی به طور طبیعی عوض می‌شود.

هدف غایی ما عبودیت و قرب الهی است

رئیس سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی در ادامه بحث مربوط به رویکردهای برنامه درسی بیان کرد: ما اگر فطرت الهی انسان را به جای دانش‌آموز، جامعه و موضوعات علمی در کانون توجه قرار دادیم اصلاً تار و پود برنامه درسی تغییر می‌کند. مطابق تئوری فطرت و مطابق تحلیلی که از فطرت الهی انسان به دست می‌آید، انسان بالفطره خداگرا و پرستشگر است. ما خداگرایی را نسبت به انسان یک امری که بر او وارد شده است تلقی نمی‌کنیم، بلکه اعتقاد داریم مسئله گرایش به خدا مسئله عبودیت در سرشت اوست. حالا اگر با این نگاه به برنامه درسی نگاه کنیم آیا نباید هدف غایی تربیت خودمان را عبودیت و قرب الهی قرار بدهیم؟ راهی جز این نداریم.

ملکی ادامه داد: ما در نظام تعلیم و تربیت و در برنامه‌های درسی خودمان باید غایت را قرب الهی قرار بدهیم. کما اینکه شما در سایر نظام‌های تعلیم و تربیت هم هیچ نظام بدون غایت نمی‌بینید. در دنیای لیبرالیستی یک غایت وجود دارد و در دنیای مارکسیستی یک غایت دیگر وجود دارد. پست مدرنیسم‌ها هم برای خودشان سخن دیگری دارند. این یک واقعیت علمی است.

معاون وزیر آموزش و پرورش اظهار داشت: ما اگر فطرت الهی را در کانون رویکرد برنامه‌ریزی درسی قرار بدهیم یکی از بایدهایی که از جهت عقلی استنتاج می‌شود این است که ما باید هدف غایی را در نظام برنامه درسی خودمان قرب الهی قرار بدهیم. اگر چنین کردیم باید همه برنامه‌های درسی ما بدون استثناء در این صراط حرکت کنند. البته ما باور داریم که برنامه درسی علوم، برنامه درسی ریاضی، برنامه درسی مطالعات اجتماعی، برنامه درسی ادبیات و... یکی نیستند و این‌ها ظرف‌های گوناگون‌اند، اما باید از منظر ظرف و ظرفیت خود به قرب الهی بنگرند. به‌عنوان مثال در مورد درس علوم ما باید معلوم شود که این درس جمهوری اسلامی ایران است. یا در مورد درس ریاضی باید تا حدودی معلوم شود که این درس در جمهوری اسلامی می‌خواهد تدریس شود نه در استرالیا، کانادا یا جاهای دیگر.

از حوزه علمیه و سازمان تبلیغات کمک می‌خواهیم

ملکی تأکید کرد: به هر حال باید بپذیریم که برنامه‌های درسی ما سبلی هستند که باید به صراط ملحق شوند و آن صراط قرب الهی و عبودیت است. برنامه‌های درسی نباید هر کدام خود به یک صراط ملحق شوند. باید در همان موقعیت سبیل بودن بمانند منتها به صراط ملحق شوند. البته ما در انجام این مأموریت راه سخت و پر مانعی در پیش داریم. به همین دلیل با باور عمیق عرض می‌کنم که اگر بخواهیم برنامه‌های درسی ما در صراط قرب الهی و در مسیر نقل و عقل حرکت کنند باید استمداد بطلبیم.

وی افزود: ما از حوزه محترم علمیه قم کمک می‌خواهیم. به همین دلیل بنده از حضرت آیت‌الله اعرافی و استادان محترم حوزه علمیه تقاضا کردم که استنادی را معرفی کنند تا بیایند در شوراهای برنامه‌ریزی درسی ما عضویت پیدا کنند. الحمدلله بخشی از این موضوع محقق شده است ولی ما هنوز برای ارتباط عمیق‌تر به نشست‌های عمیق‌تر نیاز داریم. ما این راه را با بیانات صریح امام خامنه‌ای مد ظله العالی پیش می‌رویم و انشاءالله به میمنت تقدس این راه و با دعای خیر خود معظم له و شما استادان گرامی در این راه توفیق به دست خواهیم آورد.

لزوم توجه به نیازهای فطری در برنامه‌ریزی درسی

رئیس سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی بیان کرد: معمولاً در برنامه‌ریزی درسی مقوله‌ای وجود دارد به نام نیازسنجی. در بحث نیازسنجی مطرح می‌شود که ما چگونه نیازهای یادگیرنده را بفهمیم، بشناسیم و دریافت کنیم. معمولاً روال‌شان به این صورت است که نوعاً نیازها را می‌خواهند از داده‌ها و واقعیت‌های عینی به دست بیاورند. یعنی مطالعاتی در واقعیت‌های آموزشی می‌کنند و مطالعاتی از طریق دانش‌آموزان، معلمان، کارشناسان و والدین انجام می‌دهند و از طریق تحلیلی که از این داده‌ها به دست می‌آورند پی به نیازهایی می‌آورند. ضمن اینکه توجه به این واقعیت‌ها را نمی‌شود منکر شد، اما نگاه فطرت

الهی و برنامه‌ریزی درسی یک فضای دیگری در مقوله نیاز باز می‌کند و آن هم نیازهای اصیل فطری و نیازهای اصیل معنوی است که ما آن‌ها را در نیازسنجی‌های معمولی نمی‌بینیم.

ملکی ادامه داد: ما یک سری نیازهای فطری داریم که این نیازهای فطری در تحلیل دینی انسان قابل طرح است. نیازهایی مانند نیاز به معنویت و اخلاق یا نیاز به مناسبات اجتماعی مبتنی بر آموزه‌های دینی. ما یک سری نیازها داریم که ثابت و فطری هستند. این نیازهای فطری از تحلیل فطرت الهی انسان به دست می‌آید. ما در این الگوهای نیازسنجی این نوع نگاه به نیاز را ملاحظه نمی‌کنیم، اما وقتی فطرت الهی انسان را مبنا قرار دادیم طبیعتاً در اینجا باید سوال کنیم که نیازهای اصیل فطرت انسان کدامند؟ آن‌ها را باید دریافت کنیم و از آن‌ها باید تحلیل درستی داشته باشیم و آن‌ها را برای طراحی و تدوین برنامه‌های درسی مبنا قرار بدهیم.

معاون وزیر آموزش و پرورش با تأکید بر اینکه ما در مقام توصیف، انسان را با کرامت ذاتی می‌شناسیم، بیان کرد: قرآن انسان را مکرم معرفی می‌کند. در آیات مختلف به ما می‌فهماند که انسان در بین مخلوقات پروردگار متعال، منحصر به فرد است و کرامت ذاتی دارد. این کرامت ذاتی درباره غیر انسان و هیچ موجود دیگری بیان نشده است. حتی درباره ملائکه الهی هم بیان نشده است. اما برنامه‌ریزی درسی باید طوری پیش برود که زمینه‌ی کرامت اکتسابی را برای خلیفه خدا در روی زمین فراهم نماید، والا کرامت ذاتی انسان که مانند بذر است. مانند یک امر خلقتی و سرشتی در وجودش خلق و کاشته شده ولی بالقوه است. کرامت بخواهد فعلیت پیدا کند به برنامه درسی کرامت پرور و تعلیم و تربیت کریمانه نیاز دارد. به معلمی نیاز دارد که بتواند کرامت ذاتی انسان را از قوه به فعل بیاورد.

وی افزود: اگر برنامه درسی کرامت پرور را نتوانیم طراحی و معلم کرامت پرور را نتوانیم آماده کنیم چگونه می‌توانیم بگوییم که نظام تربیتی ما نظام اسلامی و الهی است؟ البته بیان این سخن بیان آسانی است ولی عمل کردن به آن طراحی‌ها و تدوین عمیق می‌خواهد و از روش‌های مناسب و عقل جمعی و مطالعات عمیق باید بهره‌برداری شود.

رئیس سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی در پایان سخنانش گفت: ما اعتقاد داریم که سرشت خلیفه الله شدن و سرشت جانشین خدای متعال در زمین شدن در انسان‌ها قرار داده شده و این باید به فعلیت برسد و پرورش پیدا کند. فلذا ما نظام تربیتی خلیفه الله پرور و برنامه درسی خلیفه الله پرور نیاز داریم. البته این مراتب دارد و یک امر تشکیکی است و در دوره‌های تحصیلی مختلف باید آرام آرام تجلی و بروز پیدا کند. این امکان‌پذیر نمی‌شود مگر آنکه ما هم شوراهای برنامه‌ریزی درسی قوی و هم مطالعات عمیق داشته باشیم و هم انشاءالله از اندیشه‌ها، مطالعات و تولیدات علمی و فکری حوزه‌های محترم علمیه، دفتر تبلیغات اسلامی قم و سایر مراکز اسلامی بهره‌مند شویم. انشاءالله بتوانیم این مسیر و این صراط را به خوبی پیماییم.

اداره روابط عمومی و امور بین الملل